

ԴԱՍՏԻԱՐԱՌԻԹԵԱՆ ՎՐԱՅ ՀՕՐ ՄԸ ՏՈՒՄԾ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐԸ

ԱՆՀԱՌԱՍԱՐԱՌԻԹԻՒՆ ԿԱՐՈՂՈՒԹԵԱՆՑ

Մարդիկ թէպէտ նման՝ բայց անհաւասար կարողութեամբք կը ծնանին. ունի ամենայն որ աւելի կամ նուազ յիշողութիւն, երեակայութիւն, մտազրուիւն, և չկայ մէկն որ բոլորովին զուրկ ըլլայ ասոնցմէ։ Սակայն այն յատկութիւնքն ունանց վրայ ծայրազոյն և այլոց վրայ ստորին աստիճանի են. բայց դաստիարակութեան գործը չէ քննել մտաց ընդհանուր կարողութեանց մասին իւրաքանչիւր անհատից մէջ եղած անհաւասարութիւնքը, զոր ընթանալոյ ասպարէզը համեմատական չափով ամփոփելու կամ ընդարձակելու համար միայն պիտի ճանչնայ. և յետ միանգամ ճանաչելոյ՝ կ'իմանայ որ չէ այնչափ ընդունակ օգտակար կարեւորն այն է՝ որ քննուի իւրաքանչիւր անհատին կարողութեանց իրարու մէջ եղած անզուգուցիւնը, որպէս զի գիտցուի թէ անոնցմէ որոնք զօրանալու պէտք ունին, միայն թէ ուրիշ կարողութեանց չափազանց տիրապետական իշխանութիւնը՝ չխանգարէ այս արդար հաւասարակցութիւնը զոր կրնայ տալ մեր իւրաքանչիւր կարողութեանց՝ մտաւորական դաստիարակութեան հրահանգութիւնը։

Կարողութեանց այս բնական անհաւասարութեան գոյութիւնն աներկբայելի է, ինչպէս ոչ ինչ նուազ և անոնց հաւասարութեան կարեւորութիւնը։ Ինչ ալ ըլլայ մեր մտաց պայմանն և գործերոյ հորիզոնը, կը կարօտի որ յիշողութիւնը տեղեկութեան նիւթ մատակարարէ իրեն, մտազրուիւնը քննէ զանոնք այլ և այլ կերպարանաւ, և երեակայութիւնն որ միշտ պատրաստ է յայտնել ինք զինքն ինչպէս և

ճանաչել, թոյլ տայ մտաց գործադրելու իր որոշմունքը։ Եթէ պակտսի յիշողութիւն՝ կը սխալի միտք, ինչու որ կը մոռանայ զոր պարտ էր յիշատակել. և եթէ տիրէ բացարձակ իշխանութեամբ, կը չփոթէ զանկա բազում յիշատակութեամբք, և մանրակրկիտ ու տարակուսեալ կ'ընէ։ Եթէ երեակայութիւնը սաստիկ զօրաւոր ըլլայ, այնպիսի արագութեամբ առեալ կը տանի զմարդ, մինչև չթողու նմա ժամանակ քննութեան. իսկ եթէ սաստիկ տկար, կը յառաջէ ոտն առ ոտն դանդաղանք, առանց ախորժ իմանալու կամ հասնելու այն գիւտից՝ որ բարձրագոյն ու թեթեւագոյն թռիչ կը պահանջեն։ Ինչ որ է՝ ի նիւթական աշխարհի զօրութեանց զուգակշռութիւնը, նոյն է մարդկային իմացականութեան մէջ կարողութեանց հաւասարութիւնը. վասն զի նա է որ կը պահէ զկարգ առանց շփոթ կամ խռովութիւն ծնանելու։ Այն ամեն կարողութիւն որ սաստիկ զօրաւոր է՝ մինչև խափանել կամ կապել միւս կարողութեանց ազդեցութիւնը, ինքնիշխան բռնաւոր է, և միտքն ողջ ըլլալու համար՝ պէտք է որ ազատ ըլլայ անոր բռնութենէն։ Ուստի հարկ է որ դաստիարակութիւնն անդատին ի սկզբանէ այսպիսի զօրաւոր պատճառի մ'անպատեհութեանց ու սխալմանաց առջին առնու. կրնայ արդեօք յուսալ թէ պիտի յաջողի. Բնչպէս պիտի գործէ։

Եթէ մտադիր ծնօքք իրենց որդեոց բարոյական հակամիտութեանց մէջ կը գտնան միշտ չարին դէմ մաքառելու և բարւոյն զարգացման նպատեւելու հնարքներ, կրնան, եթէ չեմ սխալիր, աւելի ևս յաջողիլ ի մտաւորականին։ Բարոյական հակամիտութիւնք կը տարբերին իրարմէ՝ նոյն իսկ իրենց բնութեամբք. զայրացկոտ բարքը՝ հեզութեան հակառակ է, երկոտը՝ արութեան. ուստի դաստիարակութիւնը կարող չէ երբէք տնկել արութիւն ուր բնութիւնն երկոտութիւն տնկեր է. և ոչ հեզութիւն՝ փոխանակ զայրաց.

կոտուածան . ընելիքն այս է միայն որ ուսուցանէ աշակերտին օրինակօք և ըստ զարգացման բանաւորութեան , թէ ինչպէս չար բարւոյն իշխանութեան տակ պիտի ձգէ : Իսկ ասոր հակառակ մտաւորական կարողութիւնք իրենց զօրութեան և ընդարձակութեան աստիճանաւ միայն կը տարբերին իրարմէ . տղան զամենն ալ ունի յանձն իւր , և աւանքն ալ բարի են . դաստիարակը պատերազմելու պատճառ չունի և ուշանոց միոյն հետ . միայն պիտի սնուցանէ և զօրացնէ զայն որ մարելու վիճակի մէջ է : Միտքն աւելի դիւրընտել է քան զբարս , որոյ կարողութիւնքն աւելի յամրաքայլ կը զարգանան և գրեթէ յանգէտս 'ի մէնջ , և չեն անմիջական չարթիչ կամաց մերոց . և որոց առաջնորդելու և ուղղելու համար ուրիշ դժուարութեանց չենք հանդիպիր : Բայց եթէ անոնց՝ որ կը ծնանին նոյն իսկ 'ի բնութեան իրաց , Հօս մեզի դէմ տղան ըստ քմաց՝ կամ ըստ կամաց ընդդէմութիւն չի հաներ , որ կրնայ տեղի ունենալ մեր իրեն դէմ հանած արգելներէն . և գրեթէ ամեն վայրկեան ինքզինքը ցուցընելու առիթ գտնելով , կը յապաղէր մեր ջանից արդիւնքը : Այս ալ ըսեմք որ նոյն իսկ ծնողք կը կարճամտին երբեմն դիմացնին ելած արդեւներէն . մինչդեռ պէտք էր որ հանդարտ ըլլային և չկորուսանէին երբէք աչքերնէն իրենց նպատակն , երբ չեն ելլեր ընդ առաջ խափանիչ արգելներ :

Ուրիշ կողմանէ տղաք ամենեւին չահ չունենալով ծածկելու մեզմէ իրենց բնական հակամիտութիւնքը , որք կը ձգեն գնոսա գործածել աւելի այս քան թէ այն կարողութիւնը , մինչդեռ կը ջանան երբեմն պատրուակել մեզմէ իրենց բարուց հակամիտութիւնքը , կըրնաւք դիւրագոյն ևս ճանչնալ զանոնք և ըստ այնմ գործել : Հակամէտ են հաղորդել մեզի իրենց նոր ստացած ծանօթութիւններն և վրանին բրած տպաւորութիւնը . ուստի իրենց գաղափարները լսելու փափաքն և մեր անոնց զբաղելու պէտքն անդադար կը հրաւի-

րեն զմեզ քննելու թէ որով ըմբռնամք նախադաս կը համարին զայս կամ զայն առարկայն , և ի՞նչ 'ի կարողութեանց կը պարզին նախ իրենց նորահաս գլխոյն մէջ : Տեսայ երբեմն երկու տղաք գրեթէ հասակակիցք և դաստիարակիցք . որոնք երբ նոր առարկայ կամ տեսարան մը կը տեսնային և պատմութիւնը կ'ընէին , մին կենդանի գոյներով կը նկարէր , չափազանց բաներ կը պատմէր , կը գեղեցկացնէր և օտար պարագաներ կը խառնէր . իսկ միւսը՝ ճիշտ , պայծառ և մանրամասն կը պատմէր ու կը ստորագրէր , և իր ընկերոյը պատմած ժամանակ , անդադար՝ Ոյ , այդ այդպէս չէ կ'ըսէր . և նա իմանալով որ պատմածը ճիշտ չէր , կը թողուր որ ընկերը խօսի . վասն որոյ ասոնցմէ մէկը մանրակրկիտ յիշողութիւն մ'ունէր , մտադիր հետազօտիչ ամենայնի . իսկ միւսն անհաւատարիմ յիշողութիւն . պտուղ շարժուն և անհաստատ երեակայութեան . այսպէս առաջինն կ'ախորժէր զճշդութիւն և հակամիտեալ էր առ այն . իսկ երկրորդը զուրկ էր անկէ և կը զարմանար ամեն բանի վրայ : Տղոց վրայ այսպիսի տարբերութիւնք չուտով և ամեն պարագայի մէջ մէկէն յերևան կ'ելլան . և եթէ ծնողք յետ դիւրութեամբ ճանաչելոյ անհոգ չըլլան քննելու զանոնք , կ'իմանան չուտով որ այս ուսումը կը մատակարարէ իրենց բիւրաւոր միջոց աշխատելու և հաւասարութիւն հաստատելու իրենց որդւոց նորածին կարողութեանց մէջ , եւ ապա կը համոզուին 'ի փորձոյ որ եղած աշխատանքը վայրապար չէ . կ'իմանան թէ կարելի է 'ի մանկութեան անդ զօրացնել տկար կամ անգօր կարողութիւնքը . վասն զի տեսեր ենք որ այս տեսակ փորձերն յաշողեր են նոյն իսկ չափահասից վրայ : Ոյ որ կրնայ անգիտանալ յիշողութիւնն աւելի դիւրացնելու և մտադրութիւնը զօրացնելու համար կրթութեան և վարժութեան զօրութիւնը . հասարակաց դիտողութիւն մ'է թէ ո՞ր է կարողութիւն գործածութեամբ

փոխանակ մայելու՝ կ'ուժոյցայ . որոյ օրինակքն անհամարք են, ինչպէս կուրաց 'ի ձեռն վարժութեան՝ չօշակակա նին դիւրազգայութիւնը, և հաշուեզիտաց մտաց զօրութիւնը : Եւ 'ի բաց թողլով նոյն իսկ բանաւոր կամաց ջանքը, միթէ չեմք գիտեր որ զանազան տեսակ աշխատութեանց շարունակ զբաղող անձինք, որք գրեթէ բացարձակապէս պէտք ունին մերթ յիշողութեան, մերթ երեակայութեան և մերթ մտախոհութեան, կը զգան այս իւրաքանչիւր կարողութեանց նուազելը կամ առաւելուլը, ըստ որում գործածեն կամ յանգործութեան թողուն զանոնք : Այնոյժ և արգասաւոր երեակայութիւն ունեցող մարդ մը ստիպէ ժամանակագրական երկար քննութիւններ ընելու, և կը տեսնաս որ զանոնք աւարտելէն ետքն եթէ ուզենայ նոյն դիւրութեամբ աշխոյժ քերթուածներ շարադրել, կը դժուարի . և եթէ թողուն քիչ մ'ատեն իր երեակայութեանը, կը ստանայ մէկէն իր նախկին զօրութիւնը, զման զի վարժութիւնը կ'ազդէ հօս իր ունակական զօրութեամբը : Եւ ասիկա որչափ աւելի տղոց վրայ, որոնք չունին տակաւին մեր իրենց սորվցնել ուղած վարժութեան հակառակ վարժութիւն, և կը թողուն զմեզ տէր ուղղելու և կրթելու որպէս և կարեւոր կը դատեմք իրենց տակաւին անհաստատ կարողութիւնքը, զորոնք սորված չեն ճանչալ գեռ ևս, և որոց վրայ տիրած չէ տակաւին կամքն ըստ իր ախորժանացը գործածելու :

Ուրեմն անհակառակելի ճամարտութիւն մ'է թէ դաստիարակութիւնն ունի զօրութիւն ազդելու մտաց զարգացման վրայ . բայց ինչպէս գործածելու եմք այդ զօրութիւնը իրաւցընէ ազդու և օգտակար ընելու համար : Նախ պիտի չի յանդգնիմք տիրող կարողութեան դէմ ուղղակի մարտնչել . այս փորձն ըստ իս ուրիշ հետեանք չունենար բայց եթէ չիղթել և այլայլել զմիտս, որով կը կորուսանէ իր ոյժն՝ և յա-

տուկ սեփականութիւնքը . և կրնայ ըլլալ որ այսպիսի բռնութեամբ՝ որ երկաւրատե ընդդիմակացութիւն կը պատճառէ, դառնայ միւսանգամ միտքն կանխկամ անապան իր նախկին բերմանցը : Երկնից պարզե և ո՛ր և է գերագոյն կարողութիւն . միթէ կրնան մերժել այնպիսի պարզէն որ կը բարձրացնէ զքեզ և կը պատուէ, կամ նուազել աւելորդ ոյժը : Ահա քեզ աշխոյժ երեակայութիւն ունեցող տղայ մը . եթէ վախնալով որ չըլլայ թէ խոտորմանց պատճառ ըլլայ իրեն՝ ջանաս չիճուցանել զայն, կը հակառակիս անոր զարգացմանը : Բայց համարիմք թէ համախառն այս . սակայն ասով չափաւոր և սովորական անձ մը կ'ընես զայն, որ հետեւելով իւր բնութեան բերմանցը՝ կըրնար թիւրան գերաղանց անձ մ'ըլլալ . զրկեցիր զինքն այն ազնուական բերմանէն՝ յորմէ պիտի ծնանէր այդ գերազանցութիւնը, և զընկերութիւնն այն ծառայութիւններէ՝ զորս կրնար մատուցանել : Մարդուս կեանքն այնպէս կարճ և վաղանցուկ է, որ իւրաքանչիւր ոք ինք զինքն երջանիկ պէտք է համարի եթէ կարենայ մեծցընել և երկարել զայն . իսկ դու սովորական էաւ կաց կարգը հաւասարեցիր էակ մ'որ կրնար օգտակար և նշանաւոր ըլլալ : Այս անձուկ խոհեմութիւնն ոչ է իմաստութիւն . նախախնամութիւնք քան զքեզ իմաստուն և ազատախոհ գտնուեր է որ որդւոյդ գերագոյն կարողութիւն մը տալու ժամանակ՝ քեզի ալ այդ կարողութեան զարգացումը ուղղելու և կանոնաւորելու յարմար միջոցներ տուած է, որ է գորացնել որդւոյդ միւս կարողութիւնները, որոց պիտի կարօտի օր մ'իրեն բաժին ընկած ձիրքերէն կարելի հարստութիւնքը թողովելու և պտղաբերելու համար : Բռնելու ճամբադ այս է . աւսանել տղուն բնութիւնը . ճանչնալ թէ ինչպիսի հակամիտութիւն աւելի տիրող է վրան . և այս հակամիտութիւնն իրրե կենդրոն առնուլ անոր դաստիարակութեանը և քու ջանիքդ .

ոչ թէ հակառակելու՝ այլ անոր զարգացմանը նպաստելու համար, մտ ղնելով քու խորհուրդներդ և անոր փոյթը. և մշակել իրեն այն կարողութիւններն՝ որոց գործակցութեամբն այս մասնական առաւելութիւնը նշանազ մասնական և աւելի օգտակար կ'ըլլայ. որոց 'ի պակասելն՝ այս առաւելութիւնն իրեն օգտակարութեանց հետ կրնայ մեծամեծ անպատեհութիւններ ալ ունենալ. այս է ահա ընելիքդ, վասն զի այս է օգտակարն. և կրնաս յաջողիլ յայսմ. Ասկէջ դուրս ըրած ամեն ջանքդ կամ անպտուղ կրնան ըլլալ և կամ անախորժ հետեանը ունենալ:

Բայց և ոչ ասոր հակառակ խաբուելու ես սխալ հաճութեամբ այն փայլուն հակամիտութենէ զոր կրնայ ցուցնել որդիդ այս կամ այն տեսակ ուսման. և մի փութար դահաժիժաբար 'ի զարգացումն՝ առ 'ի հաճել հայրենի հպարտութիւնդ. Այսպիսի ընթացքն ոչ միայն տղուն բարոյականին կրնայ փնաս առ թել անձնահաճ. ինքնասիրութեամբ, այլ և կը մաշէ իր կարողութիւնքը՝ կանխելով յեղծումն հաւասարութեան. եանխահաս կարծուած տղաք ամենայն մասամբ այնպէս չեն, նոյն իսկ եթէ երեցներն այնպէս լինել. այս կամ այն մասնական կարողութեան չափազանց զարգացումն է որ կու տայ իրենց մտաց այդ շարժումն և գործունէութիւնը, որոց 'ի տես կ'ամբարհաւածին ծնողք և կը խաբին օտարը. որով կը ծածկի մեծագոյն մասամբ ուրիշ կարողութեանց իրական չափաւորութիւնը, խաբուելով թերեւս նոյն իսկ այդպիսի ժրաշնան անապարծութեամբ մշակուած կարողութեան ճշմարիտ առաւելութեան վրայ: Պէտք չունիմ պնդելու այսպիսի ջերմ ջերմանոցի մէջ եղած մշակութեան փնասակարտութեանց վրայ, որ կ'աճեցունէ յանկարծակի զտունկս 'ի մեծ բարձրութիւն առանց զօրացներու համարմտական չափով և իրենց ցօղւոնը: Գոհ կ'ըլլամ յաւելուլ միայն որ ծնողք նոյն իսկ իմաստախօսք՝ չեն ազատ այս սկարտութենէ, որ կը հրապուրէ զի-

րենք հրահանգել և ցուցնել պարծանք իրենց որդւոց վաղահաս տաղանդը. և ապա եթէ գանդատին իրաւամբ՝ թէ որդիքնին 'ի բաց թողլով իրենց մտախոհութիւնն և յիշողութիւնը՝ կու տան զանձնաս երեսակայութեան, պէտք է խոստովանին միանգամայն որ 'ի դէպ ժամանակի անհոգ և անփոյթ եղան պահելու միշտ հաւասարութիւն իրենց որդւոց նորարոյս կարողութեանց մէջ:

Բայց այսպիսի հաւաստարութիւն հաստատելու կերպն ալ գիտնալու համար, պէտք է գիտնալ յառաջ քան զամենայն թէ ինչպիսի ընթացք կը բռնէ մարդկային միտքն 'ի զարգացման անդ իւրում. ինչպիսի կարգով կը ծնանին, կը բարգաւաճին և կը զօրանան մեր զանազան կարողութիւնքը. ինչպիսի յարաբերութեամբ կը միանան իրարու հետ. ինչ ազդեցութիւն կ'ունենան իրարու վրայ, և անոնցմէ իւրաքանչիւրն ինչ աստիճան կարօտութիւն ունի այլոց գործակցութեան՝ հեռագոյն և ոչ առ 'ի շեղ ընթանալու համար: Ահա այս տեսակ խնդրոց կը պարագլոր բոլոր մարդկային մտաց իմաստասիրութիւնը. որուն ըրած քննութիւններէն առանց ընդ ամենայն ընդարձակութիւն նորա արշաւելու, գանազան սկզբունքներ կրնայ քաղուիլ, յարմարաւորք առ 'ի առաջնորդել ծնողաց այսպիսի գծուարին գործոյս մէջ, որ կը կայանայ այս կամ այն կարողութեան բնական առաւելութենէ մասն հանել տկար և անգոր կարողութիւնքը զօրացնելու համար:

Տղան կ'ընդունի յարտալին առարկայից զանազան ազդեցութիւններ. այս ազդեցութիւնքը կը գրգռեն 'ի նմա զպէտս ճանաչելոյ գնոսա ինչ որ են և անոնց պատճառը. միտք կը դնէ զգացած ազդեցութեանն և այս զգայողութիւնը պատճառող առարկային. ուրեմն մտադրութիւնն յետ զգացողութեան առաջին գործող կարողութիւնն է. և պէտք է որ այս ըլլայ վասն զի ասիկա է որ ունի հաստա-

տուն զառարկայն առաջի մտաց, ժա-
մանակ տալով ուրիշ կարողութեանց
լաւ եւ ճանաչելոյ զայն: Յերեմի պարտ
է նախ քան զամենայն սնուցանել եւ
զօրացնել զմտադրութիւն. որ պէտք
է պահանջող ըլլայ, այսինքն պէտք չէ
որ գոհ ըլլայ առաջին ճգամբ, և անո-
րոշ և անկատար տեսութեամբ: Տղոց
հետաքրքրութեան հակամէտ բարբը
կրնայ քեզի օգնական ըլլալ. վարժե-
ցուր զիրենք առարկայ մ'իրեն ամե-
նայն կերպարանաւք քննել. տար իրենց
մտադրութիւնն անոր զանազան մա-
սանցը լլրայ, որպէս զի իւրաքանչիւր
զգոյարանքնին ընդունի առարկային
ամեն կարելի տպաւորութիւնները.
լաւ ճանչնան՝ եթէ ունի տեղի առար-
կային ձայնը, նիւթը, ձեւը, տեսանելի
երևոյթիք, հոտը, և ապա ըստ անել
հասակին նոյն իսկ բնութիւնը, գործ-
ածութիւնը, և այլն: Ասով իրենց մտա-
ցը բազում և ճիշտ սահմանեալ առար-
կաներ մատակարարելէ զատ, որք թոյլ
չեն տար նմա ոչ դատարկ կենալ և ոչ
յանստուգութիւն կրթիլ, կը վարժեցը-
նես միանգամայն մտադրութիւնը մաս-
նական և բացարձակ կերպով չի գործ-
ածելու. կը սորվեցնեն իրենց հետա-
զօտելոյ կարևոր արուեստը. և երբ ա-
մենայն բարեմասնութիւնը շարկապին
մէկտեղ, կը տեսնաս շուտով որ այս
կարողութիւնն զոր պահանջող ըրիր,
կ'ըլլայ նաև համբերող. վասն զի ա-
ռանց համբերութեան իր պահանջում
ները չեն կատարուիր. այնուհետև չի
խորշիր երկար ատեն կենալու առար-
կայի մը վրայ, լաւ քննելու և ճանչա-
լու համար. և ասով կը ստիպուի տուրն
ըլլալ, այսինքն հետազօտել ուզած ա-
ռարկայէն դուրս օտար առարկայից չի
ցրուիր մտքը: Մտաց ցրումը կը սխալէ
զմեզ՝ նախ հատանելով գաղափարաց
թիւը, զոր դժուարին է կապել վերս-
տին՝ մանաւանդ. տղոց վրայ. երկրորդ-
յափշտակելով ի մտաց մերոց գաղա-
փարաց զօգակապն, և երրորդ արգել-
լով զմեզ տեսանել զամենայն: Պահան-
ջող, համբերող և տուկուն վարժած

մտադրութիւն մը կ'ըլլայ նաև զօրաւոր.
իսկ թէ մտադրութեան զօրաւորու-
թիւնն որչափ օգուտներ ունի՝ աւելորդ
կը համարիմք յիշատակել հօս:

Տղոց վրայ մտադրութեան տկարու-
թիւնն երկու հակառակ պատճառներ
կը ծնանի, ի ծուլութենէ կամ մտաց
սաստիկ աշխուժութենէ: Այս երկու
տեսակ բերմանց չեմք կրնար մի և նոյն
կերպով դարման տանել: Յոյլ և անփոյթ
միտքը կ'ախորժի յատ տեսակ առարկա,
յից վրայ թարթափիլ. և երբ անոնց
միոյն վրայ կենալու ստիպուի, կը հետևի
գաղափարաց այն դիւրին շղթայից, որք
ոչ միայն չեն բռնադատեր զնա դառնա-
լու մի և նոյն կէտն որ տաժանելի է
նմա, այլ և կը սահեցնեն զնա մեղմա-
բար և կը տանին զանազան բայց իրա-
րու հետ կապակցեալ առարկայից եր-
կայն չարքի մը, որոց արտաքին երեսը
միայն կը քննէ ու կը ճանչնայ առանց մի-
շամուի ըլլալու ի խորս: Ասկէց մարթ
է հետևեցնել զիւրութեամբ որ եթէ
այս կերպ գործելու հակամիտեալ մտա-
դրութիւնը մի և նոյն առարկային վրայ
բռնեմք և պարտաւորեմք հետազօտել
զայն հաստատութեամբ և դանազան
կերպարանաւ, կը նուազեմք իրեն ան-
հաստատ բերմունքն որ ուժաբեկ կ'ընէ՝
ազդելով ախորժ գրադելու առանց
գործելոյ: Այս տեսակ միտքերն այն-
պիսի են՝ որոյ ուսումը պէտք է
նուազ տարածել ու սփռել. որչափ
մեծնայ այսպիսեաց ընթանալոյ աս-
պարէզը, այնչափ կը նուաղի մտա-
դրութեան աստիճանը. և նորահաս
զլուխին գրեթէ միշտ զառանցանաց
վիճակի մէջ կ'ըլլայ, յարմար առաւել-
լու իրենց անմտադիր բարբը, չեցու-
ցէք զայսպիսիս ընդհակառակն մէկ
կէտի վրայ. բռնադատեցէք կենդրո-
նացնել անդ բոլոր իրենց մտադրու-
թիւնը, և վարժեցուցէք առ այն. որոյ
յաջող ելքը կը հաւասարէ կամ գէթ կը
տկարացնէ իրենց բնական բերումը:
Այս բերումն օգուտ մ'ունի՝ ուսկից
կրնաք օգտուիլ. կը շարկապի գրեթէ
միշտ համբերութեան հետ. յատկու-

թիւն կարի յանկաւոր 'ի հետադատու-
թիւն . այսպէսով չէք դժուարիր հաւ-
քերդդ ընել՝ պահանջող ընել ուզած
մտադրութիւննիրդ . երբէք չէք ճշնել .
վասն զի վախնալու առիթ չունիք որ
մի եւթ առարկայի քննութեան հա-
մար գործածած ժամանակին երկայ-
նութիւնը տաղտկացնէ զինքը կամ
յողեցնէ . իր բնական բերումը դան-
դաղութիւն է , ուրեմն թողուցէք հե-
տեւել առ այն : Եթէ պիտի պատե-
րազմիք ծուլութեան դէմ , պէտք է
ստիպէք զնա յարիլ յիրա ինչ և գոր-
ծել . և երբ հասնիք առ այս , թողու-
ցէք յարիլ և գործել ըստ իր բերմա-
նը . շատ բարեբախտ էք որ ծուլու-
թեան փաստակար թերութեան հակա-
ռակ դերազանց յատկութիւն մը գտաք ,
այն է համբերութիւն :

Իսկ թէ որ հակառակ հակամիտու-
թեան՝ այսինքն մտաց չափազանց աշ-
խուժութեան դէմ պիտի կուռիք , հա-
մապատասխան երևոյթիւններ ընդ առաջ
կ'ելլան ձեզ ներհախ իմաստով : Այս
պարագայիս մէջ՝ յողզողք , այլ ժիր ու
փոյթ մտադրութեան մը տալու գլխա-
ւոր յատկութիւննիրդ պահանջողութիւնն
պիտի չըլլայ . վասն զի տղուն մի և նոյն
առարկային վրայ երկար ատեն հաս-
տատուն կենալ չկարենալն՝ խորունկ
քննութեան մ'աշխատութենէ խորչե-
լէն չէ . այլ աւելի կենդանի ապաւորու-
թեան մը պատճառաւ դէպ 'ի առ այն
կը ձգուի իր մտադրութիւնը : Եւ ոչ իսկ
հեռաւոր և օտարոտի առարկայից կու-
տայ ինք զինքը . այլ իր չորս կողմի ա-
ռարկայքն են որ ամեն վայրկեան կը
ցրուեն և կը յողզողքեն միտքը , որոյ
կը զրադի տղան փոփոխակի՝ քննելու
և կամ զուարճանալու փափաքանք :
Ուստի ջանալու էք հաւքերդ և ռու-
կոնքն ընելու տղան , որպէս զի իր գոր-
ծունէութիւնը դիպուածական և անօ-
գուտ առարկայից չի գործածէ , մինչ-
դեռ կենդրոնացնելով 'ի մի առարկայ՝
կրնայ գեղեցիկ արդիւնքներ քաղել :
Եւ առ այս յորդորելու համար զինքը ,
պէտք է առնուք 'ի ձեռն զեռանդն և

զքննասիրութիւն , որք կը շաղկապին
այս տեսակ հակամիտութեան հետ , և
կուռիք մտաց ցրման՝ այսինքն նորա-
նոր և օտար տպաւորութեանց դէմ՝
ներկայացնելով իր նորահաս մտացը՝
կենդանի , նոր և ազդու կերպերով իր
ամբողջութեամբ քննել տալ ուզած ա-
ռարկային ամեն կէտերը : Բաց ասկէց
կրթութիւնն արագ և եռանդուն ըլլա-
լու է . զրգռելու էք իր քննասիրու-
թիւնը՝ յողզողութիւնն արգիլելու և
համբերութիւնը զօրացնելու համար .
այսպէսով ձեր վարուելու կերպն իր
բնական եռանդնաւորութեանը բաւա-
կան անունդ կուտայ՝ որով չերթար ան-
կէ ետքը նիւթէն դուրս ինք զինքը գո-
հացնելու առարկաներ փնտռելու :

Մէկ քանի բնական հակամիտու-
թիւններ տալէն կամ՝ քաննալէն ետ-
քը , կարևոր է գիտնալ թէ ինչպիսի
յատկութիւն կը տիրէ սովորաբար այս
կերպ կազմեալ մտաց վրայ , որպէս զի
ըստ իր բնութեանը պատշաճեմք և կա-
րևոր դարմանները : Կրնայ հարցուիլ
օրինակի համար , թէ ո՞րն է այն յատ-
կութիւնն՝ այս երկու դիպուածոց մէջ
որ ետքը պիտի նշանակեմք , որ կը զօ-
դի մտադրութեան վերոնշանակեալ
զանազան տեսակաց հետ : Այս տե-
սակ քննութիւնը սաստիկ դժուարին
են . և արդեանց վրայ ստուգութիւն
մ'ունենալու համար , պէտք է քննել
միանգամայն անհատից միտքն ու
բնութիւնը , որոյ վրայ կը համարիմ
թէ կրնայ տրուիլ կանխաւ քանի
մ'ընդհանուր տեղեկութիւններ : Ահա
այսպէսով , առիթ ունեցայ նշանակել
շատ անգամ որ մտաց դանդաղանքը՝
սովորական պտուղ բնաւորութեան ,
եթէ չանկանի յանկարողութիւն՝ կը
միանայ ճշգրտասիրութեան և հետա-
զօտ տաղանդոյ հետ այնպիսի առան-
ձին հանգամանք՝ որ զմանս 'ի մարդ-
կանէ յարմարաւոր կ'ընեն 'ի բնագի-
տութիւն , 'ի մեքենականութիւն կամ
'ի բնական պատմութիւն :

Նը շարունակուի :